

Zachar Péter Krisztián

Egy polgári, demokratikus államrend kísérlete a szélsőségek korában

An attempt at a civil, democratic polity in an age of extremism

Összefoglalás

Kerkai Jenő, a 20. század egyik legjelentősebb magyar jezsuitája 120 évvel ezelőtt, 1904-ben született. Széleskörű társadalmi tevékenységéből kiemelkedik a két világháború közötti magyar társadalom modernizálásáért, a vidéki szegényparasztság és az ipari munkásság felemeléséért folytatott küzdelem. 1935-ben hívta életre a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testületét, amely a korszak legfontosabb hivatásrendi mozgalmává nőtte ki magát. Kerkai Jenő munkássága a pápai enciklikák szellemében és a jezsuita szolidarizmus közgazdasági iskolájának elvei mentén a szociális igazságosság megteremtésére, a modern kapitalizmus humanizálására, egy demokratikus, ugyanakkor mélyen Krisztus-hívó új Magyarország megteremtésére irányult. Mindezt nem forradalommal, hanem a nevelés és polgárosodás eszközeivel. A neotomizmus organikus társadalomszemléletre támaszkodva a personalizmust, az emberi személyiség társas voltát állította előtérbe és ezáltal a polgári viszonyrendszer keresztény értelmezési lehetőségét ajánlotta mintaként a fejlődő társadalom számára. Heinrich Pesch jezsuita közgazdász elméletére alapozva a szolidarizmus gazdaságtudományi normarendszerét, a tőke kettős (személyes és társadalmi) természetét vallotta. A pápai tanítást követve önkéntes, egyenjogú kapcsolatból kinövő hivatásrendi önkormányzati szervezetek létrehozását javasolta, melyek a szolidáris társadalom alapegységeivé válhatnak, leküzdhetik az individualista szemléletmódot, sőt a demokrácia korrektívumaiként is szolgálhatnak a populista, etatista erőkkel szemben. A keresztény alapokra felépülő új államrendben a társadalmi-gazdasági reformokat komoly autonómiával rendelkező, alulról építkező szervezetekkel kívánta megvalósítani, amely koncepcióhoz a kommunista üldöztetés és elnyomás időszakában is ragaszkodott.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: A13, B1, B2, B31, I28, I31

Kulcsszavak: Kerkai Jenő, keresztényszociális mozgalom, szolidarizmus, érdekképviselő, KALOT, évforduló

DR. HABIL. ZACHAR PÉTER KRISZTIÁN, tanszékvezető egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar
(zachar.peter.krisztian@uni-nke.hu).

Summary

One of the most significant Hungarian Jesuits of the 20th century, Jenő Kerkai, was born 120 years ago, in 1904. His extensive social activities encompassed the struggle for the modernisation of Hungarian society between the two World Wars, the uplift of the rural poor and the industrial workers. In 1935, he established the National Organisation of Catholic Agricultural Youth Associations, which subsequently became the most significant professional (vocational) movement of its time. In alignment with the tenets of the papal encyclicals and the principles of the Jesuit school of economic solidarity, Kerkai's work sought to advance social justice, humanise modern capitalism and foster the emergence of a democratic, yet profoundly Christ-centred, new Hungary. It was not to be achieved by revolutionary means, but rather through the processes of education and civilisation. His neo-Thomist approach, based on an organic view of society, emphasised personalism and the inherently social nature of the human personality. This offered a Christian interpretation of the bourgeois system of relations as a model for a developing society. His economic theory was based on the principles of solidarity, as proposed by the Jesuit economist Heinrich Pesch, and on the theory that capital has two distinct aspects (personal and societal). In accordance with papal teachings, he proposed the establishment of voluntary, egalitarian associations of self-governing professions, which could serve as the fundamental units of a society of solidarity, transcending individualism and even functioning as a corrective to democracy in the face of antidemocratic, populist, and etatist forces. In the proposed Christian-based state system, he advocated the implementation of socio-economic reforms through the establishment of autonomous vocational organisations, a concept he continued to pursue during the period of communist persecution and repression.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: A13, B1, B2, B31, I28, I31

Keywords: Jenő Kerkai, Christian-social movement, solidarity, advocacy, KALOT, anniversary

BEVEZETÉS

Kereken 120 éve született a modern magyar társadalomtörténet egyik legjelentősebb, legnagyobb létszámú és rendkívüli hatású szervezetének megálmodója és megszervezője, a modern magyar (keresztény)demokrácia egyik úttörője, az elmaradott országrészek felemelkedéséért küzdő lángelkű szónok, a tömegek lelkipásztora és az üldöztetés időszakában is hű szerzetes, Kerkai Jenő. Az általa középpontba helyezett gondolatok, megoldások új utat kínáltak a két világháború közötti politikai, társadalmi, gazdasági problémákból való kilábalásra. Munkatársai rendkívüli karizmájáról, munkabírájáról, szervezőtehetségéről, tanári és szónoki képességeiről számolnak be, amelyeket az ügy szolgálatába állított. Hazaszeretet, az elesett népcsoportok iránti szolidaritás, az egyház iránti hűség, aszkétikus életvitel és acélos akarat jellemezte, melyek révén a modernkori magyar jezsuita identitás egyik legjelentősebb alakjává vált. Mégpedig úgy, hogy tevékenységével, javaslataival mindvégig a mindennapok prob-

lémáira reflektált és a korszak filozófiájából, megújulási mozgalmaiból gyakorlati megoldási javaslatokat igyekezett kiemelni az általa előtérbe állított falusi ifjúság, majd az elhanyagolt munkásság, végül a teljes magyar polgárság számára. Küldetéstudata, „prófétai” lelkülete mindvégig küzdött egy művelt, felemelkedő, demokratikus Magyarországért. Hirdette, hogy az ember csak kapcsolataiban tudja kiteljesíteni önmagát, az önszerveződő társadalmi körök szolidáris működésével képes humanizálni a kapitalista gazdaságot, majd a szubszidiaritás révén megvalósítani a polgári demokráciát a közjó kivívása érdekében. Mindehhez pedig szilárd hitéleti kapaszkodókra van szükség, melyek mentén a megpróbáltatások közepette is biztonságosan lehet navigálni a vágyott új célok felé.

„KRISZTUSIBB EMBERT!”

Kerkai (eredeti nevén Czinder) Jenő 1904. november 9-én született a göcseji Kerkaújfaluban, mely ma már Csesztreg település részét alkotja. Édesapja a faluban jómódú vízimolnár volt, aki a legidősebb kisleányt megfelelő iskoláztatásának, vallásos nevelésének előmozdítása érdekében már négyévesen Zalaegerszegre küldte. A nagyszülők körében itt megélt családi hagyományok, a rokonok mély Isten-hite, az igen vallásos Zala-megye, a parasztság felemelkedésének egyes pozitív példái, valamint a zalaegerszegi főgimnázium hittantanára, Mindszenty (Pehm) József káplán-plébános is komoly hatással voltak az ifjú formálódó szemléletére (Vida, 1990:344–345). Czinder Jenő tanulmányai alatt idejekorán bekapcsolódott a Mindszenty által szerkesztett *Zalamegyei Újság* írásába, szerkesztésébe, így korán publicisztikai és közírói tapasztalatokra tett szert és elkezdett érdeklődni a közösség élete, a közügyek iránt (Földesi–Szerencsés, 2011:73). Az erős hatások és saját lelki alkatának köszönhetően már a középiskolában meghívást kapott és eldöntötte, hogy a Jézus Társaság tagja kíván lenni, melyre végül húszéves korára kerülhetett sor (Balogh, 2016:48–51). A noviciátust az Érd községben lévő rendházban kezdte meg, majd 1925-től Szegedre költözött a jezsuita főiskola bölcsészeti fakultásának hallgatójaként. Itt ismerkedett meg Bíró Xavér Ferencsel (1869–1938), a rend későbbi provinciálisával. Az ő nevéhez nemcsak a Mária-kongregációk jelentőségének magyarországi megújítása kapcsolódott, de számos világi apostoli kezdeményezés is, melyek a falusi asszonyok, a vidéki lakosság képzésére, felemelésére irányultak, valamint ő alapította az 1915-től heti rendszerességgel megjelenő *Szív* című jezsuita vallási magazint is. Minden bizonnyal az ő biztatására merült el XII. Leó pápa munkásságának tanulmányozásában, a *Rerum novarum* enciklika javaslatainak megismerésében. Tette ezt különösen azért is, mivel tanulmányai helyszínén, Szegeden, páter Bíró a filozófia spirituális volt és a kezdetektől a vallás-erkölcsi megújuláshoz kapcsolta a szociális problémák megoldását, a gazdasági életben hitéleti közösséget is jelentő szövetkezetek és társulások létrehozását sürgette a szekularizáció és az egyéni kilátástalanság csökkentése érdekében. A fiatal szerzetes 1928-tól a kalocsai Érseki Főgimnáziumban tartott pedagógia gyakorlatot, ahol a diákokkal megalapította a *Regnum* című lapot. Ebben – korábbi publicisztikai tapasztalataira támaszkodva – a hagyományos diákírók mellett komoly és előremutató reformgondolatok is megjelentek. Ezeket az írásokat a megbeszélések során minden bizonnyal a felelős szerkesztőként közreműködő Czinder Jenő ihlette. Maga pedig hatrészes röpiratsorozatot állított össze „Szociális apostolok” címmel. Eb-

ben többek között összehasonlította XIII. Leó pápa és Karl Marx tanításait, majd foglalkozott a Katolikus Néppárt megalapítójával, Zichy Nándor gróffal és a svájci keresztényszociális mozgalom sikereivel. Részletesen elemezte Prohászka Ottokár szociális indíttatású munkásságát, mint a magyarországi katolikus megújulási törekvések és keresztényszociális politika mérföldkövét (Kerkai, 1995:31–33).

A jezsuita képzés következő állomása számára az innsbrucki rendi egyetem volt, ahol a több évszázados hagyományok szellemében a Collegium Maximumban teológiát tanult, valamint elmélyedt az egyház társadalmi tanításának megismerésében, a szociális kérdések tanulmányozásában. Az 1931 és 1935 közötti tanulmányok során találkozott a legintenzívebben azokkal a nemzetközi hatásokkal, amelyek végérvényesen új irányba fordították szellemi törekvéseit. Itt ismerkedett meg Heinrich Pesch gazdaságfilozófiájával, a kor legjelentősebb német katolikus gondolkodóival, a jezsuita szolidarizmus főbb képviselőivel, többek között az egyetemen rendszeresen előadásokat tartó Oswald von Nell-Breuning páterrel. Az ausztriai évek során első kézből ismerte meg XI. Piusz pápa *Quadragesimo anno* enciklikáját, annak osztrák és német recepcióját, hatását. Ugyancsak ausztriai tartózkodása során, Bécsben találkozott Joseph Cardijn abbéval, aki 1924-ben alapította meg a Keresztény Ifjúsági Szervezetet (Jeunesse Ouvrière Chrétienne) Belgiumban. A szervezet célja a kezdetektől a munkásifjúság, a jövőző munkástömegek rekrisztianizálása volt világi apostolok, jól képzett vezetők elit csoportja segítségével, teljes egészében a XIII. Leó pápa által a *Rerum novarum* enciklikában szorgalmazott úton. Hasonló szellemiségben fogant a Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület is, melynek magyar tagozatát a gazdasági világválság hatására Meggyesi Sándor hozta létre és amelyet Czinder szintén a jezsuitákon keresztül ismert meg.

„MŰVELTEBB FALUT!”

A megismert gondolatok és tapasztalatok alapján vált egyértelmű meggyőződésévé, hogy a társadalmi válság megoldására már nem elegendők az esetenkénti szociális támogatások, sokkal inkább mélyreható, gyökeres struktúraváltásra van szükség, melyet a pápai útmutatás szerint egy új gazdasági rendszer alulról történő létrehozásával, az egyes társadalmi csoportok rendszerbe szervezésével, a hivatásrendi struktúrák megteremtésével lehet elérni. Az individualizmussal és a marxi etatista kollektívizmussal szembe forduló modernkori keresztény organikus társadalomszemlélet Aquinói Szent Tamás filozófiájára támaszkodva a perszonalizmust, az emberi személyiség társas voltát állította előtérbe és ezáltal a polgári, kapitalista társadalmak humanizálására irányult. Az egyházi tanítással nyilvánvalóvá vált, hogy munka és tőke egymásra utalt a gazdasági folyamatokban, tulajdonosok és munkások egész életük és teljesítményük tekintetében egymástól függenek. Így a jezsuita társadalmi-gazdasági elmélet alapkövetelménye lett, hogy közöttük ne álljon fenn hatalmas, feloldhatatlan konfliktus. A modern szolidarizmus gondolkodói világossá tették, hogy az ember csak társas lényként értelmezhető és az emberi méltóság elválaszthatatlan velejárója a személyiségnek. Éppen ezért nem tekinthető egyetlen ember sem pusztán termelési tényezőnek, aki saját magát bocsátja a piacon áruba és így alávetné magát a kereslet és kínálat mechanizmusának. A liberális megközelítésmód legalapvetőbb hibája, hogy az emberi munkaerőt csupán árunak tekinti, meg-

fosztva őt személyiségétől és ezzel kvázi a dologi szerződésből fakadó jogokat a munkavállaló személyi jogai fölé helyezi. Mindezzel szemben az organikus, neotomista társadalomszemlélet önkéntes, egyenjogú kapcsolatokról kinövő hivatásrendi önkormányzati szervezetek létrehozását javasolta, melyek a szolidáris társadalom alapegységeivé válhatnak, leküzdhetik az individualista szemléletmódot és felválthatják az osztálytársadalom rémképét (Strausz, 2023).

Eme új irányzat képviselői konstruktív megoldást kerestek azokra a kihívásokra, amelyet többek között a közösség és egyén kapcsolatában jelentkező feszültségek, a szekularizáció és az antiklerikalizmus, a forradalmi hullámok, az internacionalizáció, valamint a szociális feszültségek, az utilitárius gazdaságfelfogás és különösen ezek nyomán a manchesteri kapitalizmus árnyoldalai, az elvallástalanodás és az individualizmus erősödése jelentettek. Ez a folyamatosan erősödő irányzat a közösséget, a társadalmi összetartozást hangsúlyozta és újra felfedezte az etika és morál kérdéseit, ennek nyomán pedig a közjó fogalmát, ismét beépítve azt a politikai, társadalmi, gazdasági diskurzusba. A keresztényszociális tábor gondolatai nyomán tetet öltött az organikus társadalomszemlélet, mely elutasította mind a liberális individualizmus, mind a marxista kommunista osztálytársadalom szélsőséges megközelítéseit. A neotomista filozófiából és a katolikus perszonalizmusból táplálkozó szemléletmód a személy feltétlen, abszolút értékét képviselte. Felfogása szerint viszont ez csak a másokkal való közvetlen kapcsolatban tud kiteljesedni és a rá bízott talentumokat megfelelően kifejteni. Így minden társadalomban a közös cselekvés adja a kohéziós erőt, ez pedig az erkölcsi alapokon nyugvó közjó szolgálata, előbb a mikroközösségekben (családok), majd a hivatások szerint egymásra utalt embercsoportokban (rendek), végül a társadalom egészében (állam). Ebben a megközelítésben az ember, mint önmagáért és a közösségért, a teremtett világért felelős személy jelent meg. A keresztényszociális gondolkodók fokozatos és békés átmenetet, a társadalmi-gazdasági kérdések párbeszéd útján történő megoldását helyezték politikai cselekvésük középpontjába. Ennek a gondolatkörnek a megerősödése az ún. Fribourgi Unió tevékenységéhez köthető és összeurópai színre lépése XIII. Leó pápa *Rerum novarum* körlevelével valósult meg (Vö. Botos, 2023).

Az itt megfogalmazott gondolatokat az új 20. századi államtudományi diskurzus számára első ízben Heinrich Pesch (1854 – 1926) jezsuita teológus, társadalomfilozófus, közgazdász összegezte és teremtette meg a pápai tanítás alapján a szolidaritás elméleti kereteit (Zachar, 2021). Pesch elsőként alkotott olyan közgazdaság-elméletet, amely összekapcsolta a katolikus emberkép társadalometikai következtetéseit a modern gazdaságtudomány törvényszerűségeivel. A társadalomtudományi módszerek, a jog és az etika, valamint a moralitás kérdéseinek beemelése a közgazdaságtudományba kiegészítette a liberális kapitalizmus alapelvét és előtérbe állította a német történelmi hagyományból táplálkozó paternalizmust. Pesch számára a közgazdaságtan társadalomtudományi, antropológiai és szociális fundamentuma volt meghatározó jelentőségű. A gazdaság számára nem csak számszerűsített törvényszerűségek nomotikus tana, hanem emberek társadalmi interakcióinak folyamata volt, amely a kölcsönösségen, közös értékrenden, az egyének és a társadalom kapcsolatainak és kötelezettségein alapult. Ezt foglalta keretbe a szolidaritás tanítása (Große Kracht, 2007). Heinrich Pesch tanítványa és egy időben munkatársa volt a jezsuita közgazdasági iskola következő generációjának meghatározó alakja, Gustav Gundlach SJ (1892-1963), valamint Franz H. Mueller (1900-1994)

katolikus etikaprofesszor, és tanítása komoly hatást gyakorolt Oswald von Nell-Breuning SJ (1890-1991) munkásságára is. Az általuk felvetett és javaslatként megfogalmazott elképzelések jelentős része utat talált XI. Pius pápa *Quadragesimo anno* kezdetű szociális enciklikájába. Különösen, mert a pápa egyik közvetlen tanácsadója, a Societas Jesu akkori generálisa, Wladimir Ledóchowski (1866-1942) felkérésére Oswald von Nell-Breuning is bekapcsolódott az előkészítés alatt álló pápai társadalmi tanítás megfogalmazásába (Schasching, 1994). Az enciklika megjelenését követően vezéralakjává vált a társadalmi-politikai átalakítást sürgető publicisztikának, elkötelezett módon hirdette az általa is felvázolt neotomista gyökérzetű, szubszidiaritáson alapuló társadalomszervezés hivatásrendi gondolatát, a munka és tulajdon egyenrangúságát, a tulajdon társadalmi felelősségének elvét és a piacgazdaság megregulázását. Eme gondolatok mélyebb megismerésével az önszerveződés elősegítése, az önálló egzisztenciák megteremtése a társadalom rászoruló csoportjai körében vált ezt követően Czinder Jenő egyik legfontosabb törekvésévé.

Tanulmányai során, 1934. július 26-án, Innsbruckban szentelték pappá és jelenlegi ismereteink szerint ekkor változtatta nevét Czinderről Kerkai Jenőre, ezzel is hazája, szülőföldje és a Kerka-patak előtt tisztelegve. 1935-ben sikeresen két doktorátussal (teológia és filozófia) zárta tanulmányait és hazatérését követően, az új szociális, hivatásrendi mozgalmak megteremtésének gondolatától fűtve a szegedi Egyházmegyei Nagyszeminárium prefektusaként állt munkába. Így ismerkedett meg mélyebben Varga László páter munkásságával is, aki a dogmatika oktatása mellett a városzéli munkásság pasztorizációjával, a szolidarizmus gyakorlati megvalósításával foglalkozott Glattfelder Gyula csanádi püspök támogatásával és a korszakban a legjelentősebb hivatásrendi gondolkodóvá vált Magyarországon. Kerkai hozzá hasonlóan az elesett szegényebb népcsoportok, a tanyavilág parasztságának és az ipari munkásságnak a felemeléséhez az eszközt a hitélet megújításában és az oktatás kiterjesztésében látta. Tartományfőnöke és Glattfelder püspök jóváhagyásával lelkigyakorlatot, majd tanfolyamokat szervezett a Szeged környéki tanyák szegény ifjúsága számára a jezsuiták szegedi nyaralójába, majd a tanyavilágban szociográfiai tereptanulmányokat is végzett. Fő segítője a szervezőmunka során a nála néhány évvel fiatalabb Nagy Töhötöm jezsuita volt, civil munkatársakként pedig Farkas György frissdiplomás jogász és Ugrin József volt színinövendék csatlakozott hozzá. A közös élmények hatására az alig néhány évvel idősebb páter tőlük kapta a „Kisatya” becenevet. (Balogh, 1996:46–47.) Életre hívta a mozgalom céljait népszerűsítő *Dolgozó Fiatalság* című lapot, majd 1936 októberében végül hozzájárulást kapott a püspöki kartól, hogy a Magyarországi Katolikus Legényegyletek Országos Szövetségének berkein belül hivatalosan is elindítsa a Katolikus Agrárfiásági Legényegyletek Országos Titkárságát (KALOT). (Balogh, 1998.) A szervezet követelései és törekvései a vidéki parasztság felemelését, sorsának rendezését célozták, melyben az elodázhatatlan földreform kérdése központi elemmé vált. Kerkai Jenőnek meggyőződésévé vált, hogy a parasztságot mindenre meg kell tanítani: „dolgoztam mint nevelő a nevelőintézetekben, fiatalok között. Dolgoztam, mint tanár és a lelkipásztor a városban és a tanyavilágban, és mit tapasztaltam? Azt, hogy a tanulóifjúság nevelésére mindenféle egyesületek, szervezetek, iskolák állnak rendelkezésre (...) De a parasztleány-ifjúsággal, ezzel az egymillió tömeggel senki sem törődik.” (idézi P. Bálint, 2003:99–100) Ezért döntött a parasztfiáság megszervezése és felkészítése mellett. Mindennek

során Kerkai Jenőt „hazája és népe szeretete elvitte a radikalizmusig, át nem lépve ennek akkor megengedhető szintjét”(Szakolczai, 2014:109). Ugyanis hitéből fakadóan a KALOT mindvégig a keresztény világnézetnek, a falu- és tanyavilág repasztorizációjának, az evangelizáció elmélyítésének eszköze kívánt lenni. Ezért lett a szervezet négyes jelszava a siker záloga: „Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önérzetes magyart!” A kezdeményezés ugyanis nőtt, erősödött és ezt a sejt módszernek is köszönhetette: önkéntes alapon, lelki gyakorlatok segítségével vonták be a plébániák javaslatára azokat a fiatalokat, akik a rövid vezetőképző tanfolyamot követően maguk hozták létre a kislétszámú, alapvetően baráti társaságot, melyből kinőtt a szervezet helyi csoportja.(Cseszka, 2008:181–186.) Folyamatos volt a képzések rendszere, mely jól illeszkedett a korszak általános kultúrpolitikájához is. Ennek is volt köszönhető, hogy 1938. november 11-én Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter ellenjegyezte az országos szervezetté és önálló jogi személyiséggé váló kezdeményezés alapszabályát. (A szervezet elnevezésében ennek köszönhető, hogy a KALOT betűszó változatlan megtartása mellett annak jelentése megváltozott és Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete lett.) Mindez megfelelő hátszelet adott a Kerkai által már a kezdetektől propagált és helyi szinten megvalósított népfőiskolai mozgalomnak is. 1940. október 1-én kezdte meg működését az első immár bentlakásos és országos merítésű KALOT-népfőiskola Érden, az egykori Szapáry-kastélyban. A helyi szintű rövid képzésekhez hasonlóan itt is a keresztény szellemiség jegyében a liberalizmus, marxizmus és hitlerizmus vallásromboló és nemzeti hagyományokat felszámoló hatásait kívánták minél hatékonyabban ellensúlyozni. Így Kerkai Jenő javaslatai alapján három tanfolyam indult: egy a népi kultúra megőrzését, a néphagyományok felújítását szolgáló kulturális képzés, egy a helyi közösségek megszervezését, az ünnepségek és a közszereplések megvalósítását támogató hivatásrendi vezetőképző tanfolyam, valamint egy speciális gazdasági (bizományosi) képzés, amely a földnélküli agrárifjúság számára kínált kibontakozási lehetőséget. Az elkövetkező években összesen 19 további népfőiskola jött létre az országban (Farkas, 2003).

„ÉLETERŐS NÉPET!”

Kerkai 1939 tavaszától dolgozott a korszak legjelentősebb magyar hivatásrendi, keresztényszociális gondolkodóival; közös fellépésük egyértelmű állásfoglalás volt a hivatásrendi gazdaság, a szolidarizmus tanítása mellett és egyben szembefordulás a nyilas mozgalommal. A programalkotó munkában részt vett Kerkai Jenő mellett Freesz József, az EMSZO központ lelkészvezetője, Heller Farkas egyetemi tanár, Huszár Károly volt miniszterelnök, az Actio Catholica szociális szakosztályának elnöke, Kovrig Béla egyetemi tanár, Közi Horváth József lelkész, az Actio Catholica központi titkára, Mihelics Vid egyetemi magántanár, Mikos Ferenc törvényszéki bírósági elnök, Tobler János képviselő, a keresztényszocialista szakszervezetek országos elnöke, Varga László S.J. főiskolai tanár és Vida István az EMSZO központi titkára. A munka támogatására a KALOT nevében felkérte XII. Pius pápát is, aki elődje szellemiségét folytatva 1939. szeptember 8-án kiadott brévében üdvözölte a hivatásrendi kezdeményezéseket és egyben a szervezkedésre áldását adta: „Őrizzétek meg, védelmezzétek és tökéletesítsétek annak a magyar műveltségnek drága értékeit, amelyek a valódi kereszténységgel párosult egészséges

természetesség jellemez. Dolgozotak annak a társadalmi rendnek a kiépítésén, amely tiszteltreméltó elődünk Quadragesimo anno körlevelének alapelvei szerint a ti körülményeiteknek megfelel. Istennek irgalmát és Magyarország Nagyasszonyának hatalmas pártfogását leesdvérátok és egész mozgalmatokra adjuk apostoli áldásunkat.” (közli Balogh, 1998:91). Így a szervezetek immár a katolikus felsőklérus számára is megkerülhetetlen jelentőségű mozgalommá alakultak. Sőt Teleki Pál miniszterelnök támogatásával 1940 őszén a KALOT és a KALÁSZ, az EMSZO és a Hivatásszervezet addigi közös munkáját intézményesen is próbálták összekapcsolni a Magyar Szociális Népmozgalom keretei között. Programjuk megvalósulását nem forradalommal, hanem mélyreható társadalmi-gazdasági reformokkal kívánták elérni, melyek fő mozgatórugója a jezsuita szolidarizmus tanításain alapuló társadalmi igazságosság volt (Vö. Zachar, 2024).

A Teleki felkérésére az érdekképviseleti reformról folytatott tárgyalások során nyilvánvalóvá vált, hogy a katolikus reformkörök által képviselt új (hivatásrendi) irányzat nem sorol be sem a korporatív megoldást sürgető, olasz vagy osztrák államszervezési mintát propagáló szakértők mögé, sem pedig a nyilaspárti totalitárius megoldást preferálók mögé. Számukra egyértelmű volt, hogy a társadalmi-gazdasági reformok komoly autonómiával rendelkező, alulról építkező szervezetekkel valósíthatók meg, ugyanis mindez nem egyszerűen állami, közigazgatási probléma, hanem komoly társadalmi kérdés (Stausz, 2020). Ezt a gondolatot vitték tovább a világháború borzalmai közepette is, amikor báró Apor Vilmos győri püspök védnöksége mellett 1943. augusztus 26-án gyűltek össze a hivatásrendi gondolat és a keresztényszociális alternatíva hívei, hogy a háború befejezését követően új államszervezési modellt tudjanak kínálni a magyar politikai közélet számára (Klstenitz et. al., 2019). A jelentőségében csak a szárszói találkozéhoz mérhető titkos tanácskozás résztvevői ugyan egyes rész kérdésekben különböző véleményeket fogalmaztak meg, de az ország jövőjéért aggódva egy színes és széles keresztény összefogás megteremtését célozták meg. Alapvetően egy közös jövőkép, az ország társadalmi-szociális megújítása, a szélsőséges politikai irányítás elkerülése és egy erős keresztény politikai hang megtalálása foglalkoztatta őket. A háborúból kilépő önálló magyar állam politikai, társadalmi és gazdasági kultúrájának a megújítását kívánták elérni – alapvetően a jezsuita ihletettséggű szolidarizmus tanítása alapján. A hivatásrendiség képviselőinek körében egyre hangsúlyosabbá vált egy olyan megközelítés, amely – az államforma pontos meghatározása nélkül – az államberendezkedés kiegészítő elemeként, a fennálló parlamentáris politikai rendszert ellensúlyozó társadalmi szerkezetként, a gazdasági kapitalizmus korrekívumaként tekintett a hivatásrendi szervezetekre és nem kívánta ezek jelenlétét – az európai (osztrák vagy portugál) tapasztalatok után – egy hivatásrendi alkotmánnyal államszervezési elvvé emelni. Mindezt egyértelműen fogalmazta meg Kovrig Béla: „Társadalmi mozgalomként a magyar katolikusok szervezésével, erkölcsi és szellemi erejük összpontosításával, a katholicizmusban rejlő alkotó lendülettel együttműködők akarunk lenni a háború utáni magyar társadalom kialakításában. A magunk szervezett erejével is elő akarjuk segíteni az erkölcsi törvény és a természeti jog érvényét, az ember személyiségének és munkájának védelmét, a hagyományok, jó szokások megbecsülését, a katolikus nevelő értéket és hagyományokat kifejtő keresztény kultúrpolitikával minden szellemi erő kibontását, a családok életességét és biztonságos megélhetését a szociális igazságosságban belsőleg jól kiegyensúlyozott magyar társadalomban.” (Kovrig, 2019:6–7).

Nem kevesebbről volt tehát szó, mint hogy a katolikus hivatásrendiség és a szubszidiaritás oldaláról megújított demokráciakoncepciót mutattak fel a barbarizmus korában (Vö. Frenyó, 2007). Beemelték a politikai gondolkodásba a közjó és a civil társadalom szerepét, valamint rámutattak két új hatalmi ág, a gazdaság és a média jelentőségére is. Ez a magyar hivatásrendi gondolkodók fő sodrát adó, szolidarizmusra és keresztényszociális nézetekre alapozó szerzők vallásos, szociológiai és réalpolitikusi gondolkodásmódját tükrözi, mellyel mind a féktelen libertárius, mind az inherens veszélyt jelentő totalitárius gondolatokkal szemben igyekeztek saját koncepciójukat és a jövő magyar államát megvédeni. Mindvégig a szubszidiaritás, az „organikus demokrácia” és a korrekívumokkal kiegészített magángazdaság pártján álltak, mely magába tudja olvasztani a magasztos cél elérése érdekében a modernizált (hivatás)rendiség koncepcióját. Úgy gondolták, ez az államreform kormányzati támogatással és a társadalom belátásával párosítva sikerre vihető. A keresztényszociális tábor vezetői világosan látták, hogy az Európa-szerte jelentkező totális rendszerek azért tudták megszólítani a modern tömegeket, mert „a liberális rendszerben megoldhatatlan szociális kérdés megoldását ígérik”. A választási helyzet tehát vagy a kiüresedett és sanyarú sorsot jelentő szabadság, vagy a szabadság nélküli totális állam „elviselhető, mert azonos szintre hozott szociális körülményei” között áll fenn (Mihelics, 1940). Nézetrendszerük szerint ezért kell más és új megoldási javaslatokat felmutatni, és ezt éppen a katolikus társadalmi tanítás segítségével lehet a rendezett, ugyanakkor szabad társadalmon keresztül. Mindez azonban 1944. március 19. után már csak koncepció és beteljesülhetetlen terv maradt. Előbb a megszálló német, majd a megszálló szovjet csapatok és csatlósai indítottak kíméletlen támadást a keresztény humanista alternatíva hirdetői ellen.

„ÖNÉRZETES MAGYART!”

A német megszállás hatására Kerkai az ellenállási mozgalmak keretei között igyekezett előmozdítani szervezete továbbélését és munkáját. Támogatásával az ellenállási mozgalom röpiratát (Felhívás Magyarország népéhez) a KALOT kispesti nyomdájában állították elő, majd a szervezethez kapcsolódó katolikus papok és apácák segítettek terjeszteni ország-szerte (Balogh, 1998:158). Egyes visszaemlékezések szerint az érdi népfőiskolai épületben zsidó nemzettestvéreket mentett, majd maga is ennek pincéjében bújt el, amikor Szálasi hatalomátvételét követően megindult a keresztény szervezetek felszámolása. 1944. december 6-án a nyilasok feldúlták a KALOT budapesti központját a Cukor utca 3. sz. alatt, ekkor döntött arról, hogy mielőbb elhagyja a főváros környékét (Varga, 1992).

Miközben a nyilasok 1945. február 6-án felállították a Hungarista Ifjúság Országos Szervezetét és ezzel valamennyi keresztény ifjúsági szervezetet, így a KALOT-ot is feloszlatták, Kerkai több befolyásos politikustól, így az ideiglenes kormány tagjaitól, Dálnoki Miklós Bélától, Erdei Ferenctől, Vörös Jánostól és gróf Teleki Gézáttól is szerzett engedélyt vagy támogatást a mozgalom további működtetéséhez. Rendkívüli szemléletváltást jelentett, hogy a korábbi hangsúlyos antikommunista politikát követően a célok biztosítása érdekében Kerkai hajlandó volt az ellenállási mozgalomban együttműködni a kommunistákkal, sőt személyesen egyeztetett Révai Józseffel és Vas Zoltánnal is a szervezet jövőjéről. Kerkai erőfeszítéseinek nagy sikere volt, hogy a szovjet és magyar hatóságok törölték a KALOT-ot a feloszlátandó

fasiszta jellegű szervezetek listájáról és alapvetően szintén az ő közbenjárásának, tárgyalásainak volt betudható, hogy 1945. április 16-án Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök levélben értesítette a KDNP elnökségét, hogy további politikai tevékenységét engedélyezték (Szakolczai – Szabó, 2011:14). Kerkai minden követ megmozgatott az új hatalmi elittel való együttműködés érdekében, hitt a modus vivendi útjában, ami a keresztény párton belüli komoly szembenálláshoz, majd szakadáshoz vezetett. Ugyan Kerkai Jenő elérte, hogy a KALOT nagyszabású éves közgyűlését 1946. június 10-én a szovjet küldöttség jelenlétében tartották meg és még a Zeneakadémia nagytermében tartott látványos bemutatón is jelen voltak a szovjet vezetés képviselői, de alig egy hónappal később a szervezetet más civil, társadalmi szervezetek százaival együtt egy belügyminiszteri rendelettel feloszlatták (Meggyesi, 1983:427–428). A totális diktatúra kiépítésével szemben nem volt lehetősége a demokratikus együttélés erőinek.

Kerkai páter az adott körülmények között nem tehetett mást, mint hogy ismét ott kezdje el a munkát, ahol húsz évvel korábban is megtette: a terepen, ezúttal Kaposvár környékén vágott bele Takáts Ágostonnal és Meggyesi Sándorral a Falu-Manréza mozgalom meghonosításába. Az egykori népfőiskolákra támaszkodva igyekezett az érdeklődő parasztleányek számára 4–5 napos lelkigyakorlatokat szervezni és így a korábbi korszak eredményeit átmenekíteni. 1948-ban közel 12 ezer parasztleány kapcsolódott be a Falu-Manréza mozgalomba és 1948 őszén megnyílt az új jezsuita rendház is Kaposváron, melynek házfőnökségét örömmel vállalta magára a Kisatya. Bánáss László veszprémi püspök támogatásával elkezdte a „somogyi kísérletet” új pasztorációs megoldások és szociális programok kidolgozására (Gárdonyi, 2023). Ennek során a képzésbe bekapcsolódott Kerkai páter mellett Kovrig Béla közgazdász-szociológus professzor, Bálint Sándor néprajztudós és több korábbi KALOT-, illetve KALÁSZ-vezető, az egyházi iskolákból eltávolított nővérek is.

Az egyházellenes politika azonban egyre inkább fenyegette Kerkait, különösen, hogy eredményei felkeltették a politika érdeklődését is. Így a folyamatos egyházüldözés éveiben Jean-Baptiste Janssens, a jezsuita rend nagygenerálisa felajánlotta Kerkai atya és munkatársai számára a rend segítségét Magyarország elhagyásához (Takáts, 1992:63). Azonban a Kisatya és a vele együtt dolgozó Takáts Ágoston továbbra is kitartottak korábbi döntésük mellett: „kölcsonösen megígértük Istennek és egymásnak, hogy jóban-rosszban itthon maradunk, a magyar népért, népünk felemelkedéséért élünk, ezért vállaljuk még a börtönt is...” (Takáts, 1995:86). Ez utóbbi pedig nem váratott sokáig magára: a Mindszenty-per farvizén, az ítélethozatalt követően, 1949. február 12-én munkatársaival együtt Kerkai Jenőt is letartóztatták, majd a Budapesti Népbíróóság két zárt tárgyaláson, 1949. június 23-án és 1949. augusztus 18-án hat év kényszermunkára ítélte, melyet a Népbíróóságok Országos Tanácsa hat év letöltendő fegyház-büntetésre módosított (Takáts, 1992:63–64). Előbb az értelmiségi és politikai foglyok közé a Kisfogházba került, majd 1950 áprilisában átkerült a korszak legszigorúbb, ÁVH-sok által ellenőrzött fegyintézetébe Vácra. A bántalmazások és a lelki terror nyomán idegösszeroppanást szenvedett, majd infarktust kapott, aminek következményeként fél szemére megvakult, rendszeresen idegnyugtató és altató szedésére szorult (Takáts, 1992:66–68). Noha 1956 dicső forradalmi napjai alatt kiszabadult a börtönből, a diktatúra újra berendezkedő hulláma során őt is elérte a karhatalom és börtönbüntetését az utolsó napig le kellett töltenie.

Ugyan a jezsuita rend feloszlata után hivatását nem gyakorolhatta, soha nem adta fel

terveit a magyar nép felemeléséről. Kétkézi munkásként a hajógyárban, majd kertészként dolgozott, végül 1964-ben Pannonhalmára került, hogy az ottani szociális otthonban az öregekről, betegekről gondoskodjon. Korábbi munkatársaival folytatott eszmecserek közepette, a magyar állam és a Szentszék között megindult párbeszéd-folyamat idején született meg a „Somogyi terv”. Ebben a személyesen Kádár Jánosnak, az MSZMP főtitkárának, a minisztertanács elnökének szánt tervezetben vázolta Kerkai az elképzeléseit az állam és az egyház együttműködési lehetőségeiről. (Petrás, 2021.) Ha korábban a kapitalista gazdaság humanizálását célozta, ez alkalommal a kommunizmus átforgatására, megtérítésére tett kísérletet és kereste annak lehetőségét, hogy a kereszténység milyen értékekkel tudna megjelenni az államszocialista magyar társadalomban. Két szűkebb, általa jól ismert területet, a mezőgazdaságot és az egészségügyet javasolta Kerkai, amelyekben megvalósítható az állami és egyházi szervek egymást kiegészítő együttműködése, próbaképp egy szűkebb térségben, a korábban is pasztorációs területnek számító Somogy megyében. Sőt a II. Vatikáni Zsinat lendületén felbuzdulva fogalmazta meg „Maradj meg magyar!” címmel nagyszabású koncepcióját a magyar nemzet történelmi szerepéről, felelősségéről, amelyet egyben szellemi végrendeletnek is szánt (Koronkai, 2023:47–48). Itt már-már teológiai magasságba emelte a magyarság evilági szerepével kapcsolatos elképzeléseit és az egykori KALOT-jelszavak nyomán a magyar nép számára a széles műveltség és a szociális igazságosság mellett a Krisztus-követés imperatívuszát fogalmazta meg, mint az újólagos felemelkedés útját. Mindennek következménye lett, hogy az Állami Egyházügyi Hivatalban a jezsuiták ellen készülő újabb fellépések előkészítéseként többször is kihallgatták. Idegrendszere nem tudta a megpróbáltatásokat feldolgozni, újabb szívinfarktust szenvedett, majd egy agyvérgörcs következtében elveszítette még látó szemvilágát is és szinte teljesen megbénult. Hosszú szenvedés után, egy nappal 66. születésnapja előtt, 1970. november 8-án, vasárnap reggel adta vissza lelkét teremtőjének. (Koronkai, 2024:246–248).

Kerkai Jenő számára a kiművelt emberfők, a modern polgári társadalom megteremtése jelentette az ország jövőjének zálogát. Számára nem volt kérdéses, hogy amennyiben lehetőségük lesz rá, az iparos és parasztfiatalok öntevékenyen, saját fejlődési igényüktől hajtva fogják fejleszteni nemcsak szakmai, de általános műveltségüket is. Számára a műveltséget nem az iskolák száma vagy a konkrét társadalmi állás, hanem az igényes, a közösségért felelősséget vállaló, az egyház szolidáris berkeiben és a világi élet kisközösségeiben kibontakozó tehetséges, szorgalmas életút jelentette. És amennyiben ehhez a szervezeti kereteket az egyházi mintájú lelkigyakorlatok adják, úgy az ateista és szekularizálódó világ közepette is fenntartható a Krisztus-követő hívők jövője.

Kerkai Jenő és kortársai a szolidarizmusra támaszkodva a kereszténydemokrata humanista politizálás alapjait dolgozták ki az ordító szélsőségek korában. Beemelték a politikai gondolkodásba a közjó és a civil társadalom szerepét, valamint rámutattak két új hatalmi ág, a gazdaság és a média jelentőségére is. Ez a magyar hivatásrendi gondolkodók fő sodrát adó, szolidarizmusra és keresztényszociális nézetekre alapozó szerzők vallásos, szociológiai és reálpolitikusi gondolkodásmódját tükrözi, mellyel mind a féktelen libertárius, mind az inherens veszélyt jelentő totalitárius gondolatokkal szemben igyekeztek saját koncepciójukat és a jövő magyar államát megvédeni. Mindvégig a szubszidiaritás, az „organikus demokrácia” és

a korrekívumokkal kiegészített magángazdaság pártján álltak, mely magába tudja olvasztani a magasztos cél elérése érdekében a modernizált (hivatás)rendiség koncepcióját. Terveik szerint mindennek eredménye lehet volna „a lüktető önkormányzati élet, életerős, öntevékeny, szerves társadalom, a hétköznapok szabadságainak sikeres egyeztetése, demokratikus szellem a gazdálkodás világában, a társadalmi vezetőréteg egészséges kiválasztása, rátermett és érdekes gazdasági hierarchia, fejlett foglalkozási hivatástudat és etika, a termelés önfegyelmzése és egységes munkamorál, a gazdasági és szociális politika rugalmas, szakszerűen gyakorlatias, mert a különböző vidékek és foglalkozások sokrétűségével és gazdag tagozódásával számoló megvalósítása, a központosító merev etatizmus megszüntetése éppen az állam erejének és tekintélyének fejlesztése érdekében.” (Kovrig, 2019:21).

Kerkai Jenő gondolatisága egyértelműen elutasította a totalitárius állami berendezkedéseket, kiállt a demokratizmus és az emberi szabadságjogok, valamint a szolidarizmusból fakadó mélyreható államreform mellett. Ezért előbb a nyilas mozgalom, majd a berendezkedő kommunista diktatúra célkeresztjébe került. Az általa megjelenített politikai alternatíva ugyan megpróbált a (Keresztény)Demokrata Néppárt révén a társadalom számára megfelelő irányt mutatni az új korszak hajnalán, azonban az üldöztetések és elnyomás közepette, a szovjet megszállás alatt sínylődő országban ez szinte teljes egészében lehetetlenné vált. Kerkai páter maga is a diktatúra áldozatává, az általa mindvégig képviselt igazságosabb, demokratikusabb és keresztényibb társadalom eszméjének a vértanújává vált.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balogh Margit (1996): A „Kisatya”. P. Kerkai Jenő. S. J. (1904–1970). In: Kovács K. Zoltán – Rosdy Pál (szerk.): *Az idő élen jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*. Barankovics István Alapítvány, Budapest.
- Balogh Margit (1998): *A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest.
- Balogh Margit (2016): Kerkai Jenő – A „Kisatya”. *Rubicon* 27. évf. 2. sz. 48–51.
- Botos Máté (2023): A korporatív rendszer és a *Rerum novarum* – viták és tévhitek. In: Jancsó András – Darabos Ádám (szerk.): *Rerum Novarum 130. Tanulmányok az első szociális enciklikáról*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest. 59–88.
- Cseszka Éva (2008): Kerkai Jenő és a KALOT. In: Szilágyi Csaba (szerk.): *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon (1919–1945)*. Faludi Ferenc Akadémia, Budapest.
- Farkas György (2003): KALOT Népfőiskolák. In: Bálint József – Kozma Róbert (szerk.): *KALOT-Kerkai évkönyv 1904–2004. Jubileumi Kalendárium*. Kalot Katolikus Népfőiskolai Mozgalom, Budapest. 76–91.
- Földesi Margit – Szerencsés Károly (2011): Kerkai Jenő. In: Földesi Margit – Szerencsés Károly (szerk.): *Keresztény közéleti személyiségek a XX. században*. Kairosz, Budapest.
- Frenyó Zoltán (2007): Keresztényszocializmus – hivatásrendiség – kereszténydemokrácia. A keresztény társadalomelmélet Mihelics Vid életművében. In: Mészáros József (szerk.): *Az élő hagyomány. Barankovics István és a magyarországi kereszténydemokrácia öröksége*. Barankovics István Alapítvány – Gondolat, Budapest. 65–86.
- Gárdonyi Máté (2023): A somogyi kísérlet. In: Koronkai Zoltán – Szigeti Szabolcs (szerk.): *A legnagyobb magyar szociális szervező: Kerkai Jenő SJ életműve*. Jezsuita Kiadó, Budapest. 129–140.
- Große Kracht, Hermann-Josef (2007): Zwischen Soziologie und Metaphysik. Zur Solidarismus-Konzeption von Heinrich Pesch S. J. In: Große Kracht, Hermann-Josef – Karcher, Tobias – Spieß, Christian (Hrsg.): *Das System des Solidarismus. Zur Auseinandersetzung mit dem Werk von Heinrich Pesch S. J.* LIT, Berlin. 59–91.
- Kerkai György (1995): Kerkai Jenő születése és gyermekora. In: András Imre – Bálint József – Szabó Ferenc (szerk.):

- Kerkai Jenő emlékezete. Kerkai Jenő Egyházsociológiai Intézet, Budapest.
- Klestenitz Tibor – Soós Viktor Attila – Petrás Éva (szerk) (2019): Útkeresés két korszak határán. A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény.
- Koronkai Zoltán (2023): Kerkai Jenő élethivatásának teológiai elemzése. In: Koronkai Zoltán – Szigeti Szabolcs (szerk.) *A legnagyobb magyar szociális szervező: Kerkai Jenő SJ életműve*. Jezsuita Kiadó, Budapest. 21–62.
- Koronkai Zoltán (2024): *Kerkai Jenő jezsuita élethivatása Hans Urs von Balthasar teológiai hagiográfiája alapján*. Kézirat, PhD disszertáció. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar, Budapest.
- Kovrig Béla (2019): *Katolikus demokratikus és szociális mozgalmak Magyarországon*. Barankovics István Alapítvány – Gondolat, Budapest.
- Meggyesi Sándor (1983): Az út vége. *Vigília* 48. évf. 6. sz. 427-429.
- Mihelics Vid (1940): Keresztény humanisták. *Nemzeti Újság*, 1940. 11. 22.
- P. Bálint József S.J. (2003): A KALOT sikerének titka. In: Bálint József – Kozma Róbert (szerk.): *KALOT-Kerkai évkönyv 1904–2004. Jubileumi Kalendarium*. Kalot Katolikus Népfőiskolai Mozgalom, Budapest. 97–103.
- Petrás Éva (2021): „Békés együttélés helyett békés együttműködés”. Kerkai Jenő SJ ún. somogyi terve 1964-ből. *Betekintő* 15. évf. 1. sz. 119–127.
- Schasching, Johannes (1994): Zeitgerecht - zeitbedingt: Nell-Breuning und die Sozialenzyklika Quadragesimo anno nach dem Vatikanischen Geheimarchiv. (Frankfurter Arbeitspapiere zur gesellschaftsethischen und sozialwissenschaftlichen Forschung. Sonderband) Ketteler, Bornheim.
- Strausz Péter (2020): A második Teleki-kormány érdekképviseleti reformtervezetének szakmai-politikai háttérvitája. In: Frenyó Zoltán (szerk.) *Eszmék és tények. A Mihelics Vid halálának 50. évfordulójára rendezett emlékkonferencia előadásai és Mihelics Vid írásai*. Barankovics István Alapítvány – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Gondolat, Budapest. 68–85.
- Strausz Péter (2023): Quadragesimo anno – a Rerum novarum enciklika továbbgondolása. In: Jancsó András – Darabos Ádám (szerk.): *Rerum Novarum 130. Tanulmányok az első szociális enciklikáról*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest. 135–144.
- Szakolczai György (2014): In memoriam Kerkai Jenő. *Egyházforum*. XXIX. évf. 2–3. sz.
- Szakolczai György – Szabó Róbert (2011): Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására. Barankovics és a DNP (1945–1949) – Bibó és a DNP (1956). Gondolat, Budapest.
- Takáts Ágoston (1992): P. Kerkai letartóztatása, elítélése és börtönélete. In: Szabó Ferenc (szerk.): *Kortárs magyar jezsuiták II. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya – Prugg, Kismarton (Eisenstadt) – Budapest*.
- Takáts Ágoston (1995): Visszaemlékezés. In: András Imre – Bálint József – Szabó Ferenc (szerk.): *Kerkai Jenő emlékezete*. Kerkai Jenő Egyházsociológiai Intézet, Budapest.
- Varga József (1992): KALOT. A huszadik század legjelentősebb katolikus agrárfújásági népi mozgalmának keletkezése, teljesítménye, felszámolása (1935–1946). *Távlatok* 2. évf. 7. sz. 346–360.
- Vida István (1990): Kerkai Jenő útjai. In: Babóthy Ferenc - Barankovics István et. al.: *Félbemaradt reformkor – Miért akadt el az ország keresztény humanista megújítása? Válogatás a Katolikus Szemle írásából*. Róma 1990. 344–353.
- Zachar Péter [Krisztián] (2021): Heinrich Pesch. In: Frenyó Zoltán (szerk.): *Konzervatív arcképek*. L'Harmattan, Budapest. 276-281.
- Zachar Péter Krisztián: A hivatásrendiség: A liberális államrend keresztény korrekívuma. *Kommentár* 2024/1. sz. 128–138.